لە ئەلبوومی یادگارا

سەباح ڕەنجدەر

جـــەمـــال شـــاربـاژێری لە ڕووی پێکهاتەوە شیعرەکانی پڕ سۆز و دیمەنی هەستدارن. زۆرتر بەرهەمی خەیاڵن لەوەی بەرهەمی هێزی بیرکردنەوە و کۆ زانیاری بن. جۆرێک داهێنانی لە نێوان شەستەکان و سەرەتای حەفتایەکاندا پێشکێش کرد، بووە بەخشندە و ناوەندێکی کراوە بۆ شاعیرەکانی دەوروبەری و کاریگەری خۆی زاڵ کرد، بەڵام لەم ماوە دیاریکراوەدا زیاتری تێنەپەڕاند و کۆتایی پێدێت.

تواناکانی لە ئەزموونی قووڵ و دەوڵەمەند تردا، کەش و دۆخێکی تاکەکەسی پێک نەهێنا. کەواتە کاریگەرییەکەی لەیەک قۆناغدا دەرکەوت و وەستاو نەبووە گیانێکی چالاک و بەرهەمهێن لە جەستەی شیعری کوردیدا.

ئەگەر شیعر جوان دەربارەی ژیان بنووسرێت، لە ژیان خۆی جوانترە. شیعری ئەم شاعیرە لەسەر بنەمای هەست و سۆز و ئاسۆکانی خەیاڵەوە شێوەی خۆی وەرگرتووە. توانیشی تەنیا لەم بوارەدا بەهرە بە باشی بەکاربهێنێت و ساتی شیعریی خۆی بە دوای بەهرەی دادێت و لەگەڵ خۆیدا دەیبات بۆ ناوچەکانی شیعر.

لە دەقی ئەدەبیدا خەم و خورپە وەردەچەرخێن بۆ ئێستێتیک. لەو کەشە هەستی و سۆزدارییەدا شاعیر دەرەوە بەجێ دەهێڵێت و لە ناوەوەی نیشتەجێ دەبێت، لە ژیانی ڕۆژانەی کۆمەڵگا و خۆی یاخییە. خەمۆکی و دڵەڕاوکێ و شاگەشکەیی و هەڵزەقینەوە هەڵسووڕێنەری دەبن. لەو پێودانگەوە بە زمانی ناوەوە مانا بۆ بوونی مرۆڤی و ختووکە تایبەتییەکانی دەدۆزێتەوە، هەروەها ئەو ڕیتمە خێرایەی ژیانی ڕۆژانە بەلاوە دەنێت، ڕیتمی ناوەوەی خۆی وەک سەرچاوە کار پێدەکات، ئەو ڕیتمەش خاو دەبێتەوە وەک ئەو بارە دەروونی، یان دەربڕینە دەروونیانەی، کە ژیانی بەڕێوە دەبەن و دووچاری یاخی بوونیان کردووە.

لە باری تێگەیشتنەوە شیعرەکانی وەک ئاوریشم و خاکی تەڕ نەرمن. وەک گۆرانی فۆلکلۆری ڕوون و سادەن، بەڵام لە باری

مانای شاراوە و چینەکانی بنیاد و داڕشتندا پڕ و فراوانن، خاوەن ئاسۆی دوور و بواری قووڵن.

هەستیاری زمانی خۆی نیشان داوە، پێش ئەوەی ئاواز لە وشەدا وەرنەگرێت، نایهێنێتە ناوەوە، یان بەسەریدا خول ناخوات، یان بەسەریدا پاز نادات، هەروەها لە ڕووی بەکارهێنانی وشەوە تووشی بەد بەکارهێنان نایەت. وشە ئاراستەی باش بەکارهێنانی خۆی وەردەگرێت.

سوودی لە شێوازی بەر لەخۆی وەرگرتووە، بەڵام پەیڕەوی نەکردوون. لە نەوەی خۆشی لە شێوازدا لە زۆرینەیان ئەندازیارترە. لە مۆسیقاشدا کاری بە مۆسیقا و پیت و وشە و دەستەواژە و ڕستەی شاعیرانی بەر لە خۆی نەکردووە. هەرێمێکی بۆ دابەشکردنی ڕستە و مۆسیقا لە شیعردا بنیاد ناوە، بەڵام بۆ تێگەیشتن و بنیادنان وزە و هێزی لە ئەزموونی بەر لەخۆی وەرگرتووە.

لەبەر ئەوەی ئەم دابەشکردن و مۆسیقایەی زۆر هونەریی و زاڵ بوو، شاعیرانی دوای خۆی نەیانتوانی لاسایی بکەنەوە، یان کاری لەسەر بکەن و لێ زیادبوونی بۆ بکەن، بەڵکو وەک دەست وەشاندن و داهێنانێکی تاکانە هێڵی بۆ کێشا و دایمەزراند. داهێنانی سادە بە ئاسانی و زوو دێتە دەست و دەتواندرێت لاسایی بکرێتەوە و کاری لێ زیاد بوونی لەسەر بکرێت.

جیاوازییەکی بنەڕەتی هەیە. بەتایبەتی لە گۆشەنیگای شاعیرانەوە و ئێستێتیکییەکی ڕوون و ئاشکرا.

پشت ئەستوورە بە سروشت و پێکهاتەی خۆڕسک و دەست لێ نەدراوی سروشت. لەسەر ڕیتمی پێکهاتەی سروشت وێنە دادەهێنێت. نموونە: پێوەندی دروست دەکات لە نێوان با و درەخت و مۆسیقای جووڵاندنەوە. لە هەمان کاتدا هۆی پێتاندنی درەخت بەیارمەتی باوە دەکاتە دیاردەیەکی جەوهەری سروشت.

واتە بە تەنیا لەسەر (زەین)ی سروشت کار ناکات، بەڵکو لەسەر (منداڵدان)ی سروشت کار دەکات، پێکەوە ژیان و پێکەوە هەڵکردنی پێکهاتەکانی لە ڕستە دیار دەکات و لە شیعرییەتی دیمەن دەیان دەروەشێنێتەوە. سروشتی پێوەندییەکانیش بە واقیعەکەوە ڕوون دەکاتەوە، ئەو ڕوونکردنەوەیەش توانایی مان بۆ خوێندنەوە پێ دەبەخشێت، یان هارمۆنیەت و هاوئاهەنگییەک لە نێوان ڕەنگەکان وەک خەسڵەتی وەرز لە وێنە و فۆرمی جیا جیادا گۆشە و کەنار و ناسنامەی لە یەک نەچوویان دەداتێ.

شوێنی لە دایک بوون و گەورەبوون پێناسەی زەینی شاعیر دەکات بۆ ئێستێتیک و گەڕانەوە بەرەو یەکەم ناسینی شوێن، هەروەها هەوڵدان بۆ ناسینی شوێنە نەناسراوەکانیش، کە بەشێک لە ئێستێتیکی یەکەم شوێنی دێتە ناوییەوە و هۆ و پاڵپشتێکە بۆ خەملان و کرانەوەی بیر بۆ سەر شوێنەکانی دیکە و ناسینی. شاعیر ئەگەر نەتوانێت لە ئێستێتیکای سروشت تێبگات، بێ هیچ گومانێکیش ناتوانێت ئێستێتیکایەک بۆ تێگەیشتن و بەکاربردن لە زەین و هەستی خۆیدا پێک بهێنێت.

گۆشەنیگای بیناسازی و کێشانی پێوانە لە هاوسەنگی و شکۆی سروشت وەردەگرێت، بەڵام نەیتوانیوە کار لەسەر بیری سەرهەڵدانی سروشت بکات، یان ئەم لایەنە، کە گۆشەنیگای بایەخە لە ناو شیعرەکانیدا بزرە و دەستی بۆ نەبردراوە، هەموو دیاردە و داهێنانێک پەیوەستە بە هۆشیارییە تایبەتییەکانی شاعیر و جێکردنەوەی فەنتازیا و ئێستێتیک لەناو زماندا.

(لە ئەلبوومی یادگارا) ناوونیشانی کتێبێکی شیعری (جەمال شارباژێڕی)یە، ساڵی (١٩٨٣) لە دووتوێی (١٧٥) لاپەڕەدا لە چاپخانەی (ئۆفسێتی سەرکەوتن) لە سلێمانی چاپ کراوە، ئەم شیعرانەی تێدایە: (کسپەیەک، بۆ، هەستێک، لە سەیرانێکدا، ئەگەر، نەکەی، تاکە شیعر و بەس، درکاندنێک، گوندێک و کچێک و یادێک و شیعرێک، ئارام، پرسیارێک وەرامەکەی لە خۆیدایە، نامەیەکی کراوە، دانیشتن لەگەڵ تۆدا، لە جەژندا، دیسانەوە خەم، هەژدەی سێ، چڵی نەرگز، لە جیاتی کارت، خۆشم ویستی، بۆ مەرگی پرشنگ، ئەگەر تۆ بۆ من بوویتایە، لەسەر سێ گڵکۆدا، چەند هەناسەیەک، لەسەر بەردە نووسێک، بەناوێکی ترەوە گەڕایەوە، گۆرانییەک بۆ شیرین، ئاخێک، خەمێکی تر، چاکتر بناسە، چاوچاو، چەند تاڵە بیرێکی ئاڵۆزکاو، دوای دەساڵ، پشیلە، ڕازێکی نوێ، نەوزاد، وێنەیەک،

کەتەی کەرپیاو، بۆ جوانێک، ئەمشەو، وەرە جوانێ، دایکی دڵسۆز، بێ ناوونیشان، ئای ئای، لەسەر تۆ، باوکایەتی، مۆڵەت، بۆ کچێکی جوان، تازە من و تۆ، بەهەستێکی خاوێنەوە.)

وێنەیەک

ئەم وێنەیە
بۆچ زویرە
بۆچی بێ زەردەخەنەیە
لەبەر نیگای کامیرادا
کە وەستاوە
چی لە بیرە
چی لە دڵدا حەشارداوە
وا دڵگیرە
*** * ***
ئەم وێنەیە
چاوی نازی کردووەتەوە و
نایترووکێنێ
جوانییەکەی بێ وێنەیە
هەر ئەمێنێ
گەنجینەیە
*** * ***
ئەم وێنەیە
لە ئەلبوومی یادگاردا
سبەینێ
بزەی خۆش و کزەی ناخۆش
ئەهێنێ
خاوەن ئەم وێنەیە کاتێ
تەمەنی پیری ئەیگاتێ
خەم و خۆزگە ڕایەژێنێ
فرمێسک و خەندەی ئەداتێ
یادەکانی ئەورووژێنێ
*** * ***
ئەم وێنەیە
لەو شوێنەیە
کە بیلبیلەی گلێنەیە
سەرنجمی ڕاکێشا بوو
لە نوێنی نەرمی هەستمدا
ڕاکشابوو
خۆی کرد بە ژووری میوانی
هەڵبەستمدا
خۆی بە دیوانەکەم ناسی
بە دیوارێ
لە دیوارە سپییەکانیدا
خۆی هەڵواسی

شاعیر لە ئەنجامی خراپی بارودۆخ و زەبروزەنگی دەسەڵات و دەوروبەر، لە واقیعی دەرەوە یاخی دەبێت و بەجێی دەهێڵێت، لە ناوەوەی خۆیدا واقیعێکی شیاو بۆ نووسین و پێوەندییەکانی ژیان دادەمەزرێنێت، لەگەڵ دیاردە جەوهەرییەکانی سروشت تەباییەکی گیانی و هەستی دەهێنێتە ئاراوە. نەک لەگەڵ ئەو دیاردانەی لە ڕێگای دەسەڵاتەوە کار لە ژیانی کۆمەڵگا دەکەن و بارودۆخ دەگۆڕن.

شاعیر لە چەقی کۆمەڵگا ناژییێت، تا باری کۆمەڵایەتی و سیاسی و ئابووری و.... تاد ڕابگرێت، لە گۆشەیەکی ئێستێتیکییەوە باری سەرنج دەنووسێت. ئەو باری سەرنجانە کاریگەری بنەڕەتییان بۆ گۆڕان نییە. ئەگەر بشیبێت زۆر لاوەلاو لاوەکی دەبێت.

لە هەموو شێوەکاندا واقیع کاریگەری خۆی دەبێت، شیعری هەستی دوورە لە زیادەڕۆیی واقیع و بەدوا دەمدان. لە ناو بەرهەمی هەستیدا دەتوانین ئەو توخمە سەرەکییانە بدۆزینەوە و دەست نیشانی بکەین، کە دەبێتە یارمەتیدەر بۆ ڕەواندنەوەی خەمۆکی و دڵەڕاوکێ، یان بۆ تۆخکردنەوە و بەرزبوونەوەی باری هەڵزەقینەوە.

واقیع جەستە و شوێنێکی نووسراوە، بۆ شاعیری هەستی بایەخی سەرەکی نییە، چونکە شاعیری هەستی ناگەڕێتەوە سەر نووسراو و دووبارەی ناکاتەوە. تەنیا بیر لە بنیادی مێژوویی جەنگە گەورە و بچووکەکان دەکاتەوە، ڕۆشناییەکە بۆ پرسیارکردن و ئەزموون. ئایا پێکهاتەی ئەو بارودۆخە چییە، کە پاڵنەر و ڕێخۆشکەر بووە بۆ ئەوەی شاعیر لە واقیع هەڵبێت و لە ناخی خۆی نیشتەجێ بیێتەوە؟ یان بۆ ناتوانێت لەگەڵ ناهەموارییەکانی واقیع بگونجێت؟ یان ئەو بارەی بۆ دروست بوو؟ ئەمە پرسیارێکە چارەنووسی وەک ڕەگەزە پێکهێنەرەکانی سروشت نادیار و بەردەوامیش ئەو نادیارییەیە بووەتە خولیا و هۆی نیگەرانی مرۆڤی هەستپەروەر.